

1. Inleiding

Deze lezing heeft als onderwerp de bibliotheek als openbare ruimte. Dat is een lastig thema. Ten eerste omdat de bibliotheek anders functioneert dan een echte openbare ruimte. Het is immers een openbaar gebouw waar bepaalde gedragsregels gelden, een gebouw met een specifieke functie ook. Ten tweede omdat de openbaarheid zelf aan allerlei veranderingen onderhevig is. De openbaarheid verdunt, verdikt en verplaatst zich voortdurend als gevolg van de opkomst van virtuele netwerken, de beeldcultuur, nieuwe publieke domeinen en de toenemende verstedelijking versus reglementering van collectieve ruimten zoals cafés, restaurants en andere openbare gebouwen. Die verschuivingen hebben ook consequenties voor de bibliotheek als openbaar gebouw. Ik zal op drie ontwikkelingen ingaan waaraan de bibliotheek onderhevig is. Dat is ten eerste de geleidelijke ontwikkeling van de bibliotheek tot een publiek domein die door mensen met verschillende achtergronden en uiteenlopende interesses wordt gewaardeerd als plaats van gedeelde ervaring. Het is een van de huiskamers van de stad. De mate van openbaarheid van de bibliotheek is veel groter dan van andere openbare gebouwen. De tweede ontwikkeling is de opkomst van de beleveniseconomie in de detailhandel en de vrijetijdssector. Er is sprake van een overgang van puur functioneel ingerichte ruimtes naar gebouwen waarin veel aandacht is voor de belevings- en amusementswaarde. De derde ontwikkeling is die van de vervaging der grenzen tussen commercieel en cultureel. Er doet zich een vervlechting en hybridisering voor van functies en betekenissen. Deze drie ontwikkelingen roepen de vraag op welke gevolgen ze hebben voor de bibliotheek en hoe de bibliotheek daarop moet inspelen.

2. Van gesloten naar open

De openbare bibliotheek heeft een ontwikkeling doorgemaakt van een tempel-achtige ruimte die slechts voor een beperkt aantal ingewijden toegankelijk is, naar een laagdrempelige voorziening voor de gehele samenleving. Door deze democratisering van de bibliotheek is het een openbare ruimte geworden in die zin dat het in essentie een ruimte is die voor iedereen vrij toegankelijk is. De mate van openbaarheid van een bibliotheek is weliswaar geringer dan een plein of een park. Toch is het openbare gebruik en de diversiteit aan bezoekers te vergelijken met het gebruik van klassieke openbare ruimte als parken, pleinen en straten. Alhoewel de bibliotheek een duidelijke functie heeft en zich ook richt op bepaalde gebruikers heeft de bibliotheek duidelijke kenmerken van een publiek domein, zoals dat is omschreven door Hajer en Reijndorp. Publieke domeinen zijn bijzondere plaatsen in de samenleving: 'het is de sfeer waar we de spreekwoordelijke ander tegenkomen en waar we ons moeten verhouden tot ander gedrag, andere ideeën, andere voorkeuren. Het is daarmee ook een domein van verrassing en reflectie'. In én opzicht verschilt het gebruik in sociologisch opzicht wezenlijk van dat van andere openbare ruimtes en openbare gebouwen: de bibliotheek trekt in de eerste plaats een verzameling individuen aan. Als openbare ruimte neemt de bibliotheek dan ook een specifieke positie in waar ze voor een deel haar kracht als publiek domein aan ontleent: nl. dat de meeste bezoekers alleen komen. Daardoor domineert er over het algemeen nooit  en groep die de ruimte gaat monopoliseren. De onmogelijkheid voor een bepaalde groep om de sfeer te beinvloeden maakt het zelfs tot een van de meest openbare gebouwen van een stad. Als individu ben je er welkom en voel je je op je gemak.

Openbare gebouwen als de bibliotheek voldoen aan de condities van een publiek domein. Ook voor andere gebouwen is dat al van oudsher zo. De beroemde kaart die Nolli heeft gemaakt van het 17de eeuwse Rome geeft in zwart de gebouwen aan en in wit de toegankelijke openbare ruimten. Daar behoorden destijds ook de kerkinterieurs toe. Deze publieke ruimten waren voor

het stedelijk leven van wezenlijk belang. Ontmoetings- en uitwisselingsfuncties speelden zich voor een deel af in openbare gebouwen. Dat geldt in minder sterke mate voor de huidige bibliotheken als kenniscentra, maar ook hier zijn deze sociale functies aanwezig.

Wat op de kaart van Nolli niet te zien is, is dat een openbare ruimte en zeker een openbaar gebouw vrijwel nooit honderd procent openbaar is. In openbare gebouwen bestaan allerlei vormen van semi-openbaarheid waardoor de openbaarheid zich zelden integraal aandient. De betekenis van het publieke domein hangt samen met leeftijd, geslacht, opleiding, inkomen, etniciteit en leefstijl van de bezoeker. Door inrichting, vormgeving, programmering en beheer, maar soms ook door de toeëigening van ruimten door bepaalde groepen, kan er sprake zijn van inbreuken op de toegankelijkheid van als openbaar bedoelde gebouwen. Openbare gebouwen kunnen een parochiale betekenis hebben als het gaat om de activiteiten die er plaats vinden, de deelnemers aan die activiteiten en de toegankelijkheid van de activiteiten. Parochiale ruimten zijn bedoeld voor specifieke activiteiten of doelgroepen, waarbij buitenstaanders worden gedoogd. Parochiale ruimten zijn bijvoorbeeld sportkantines, sommige wetenschappelijke bibliotheken, clubs en kantoren. Bibliotheken en openbare gebouwen zoals het atrium van het stadhuis in Den Haag en de hal van het Academisch Ziekenhuis in Groningen hebben een meer publieke betekenis. De scheidslijnen tussen openbare en parochiale ruimten is overigens niet altijd duidelijk en kan ook verschillen in de tijd. Net zo lastig is het onderscheid tussen publieke en commerciële gebouwen. In commerciële openbare gebouwen, variërend van bioscopen en meubelboulevards tot sportscholen en grand café's worden gebruikers benaderd als consumenten en niet als burger. In deze gebouwen is sprake van allerlei zichtbare of onzichtbare uitsluitingsmechanismen die het gebruik en de gebruikers controleren en manipuleren. Soms is echter een privaat beheerd commercieel gebouw meer openbaar dan een publiek gebouw. Een winkelcentrum heeft bijvoorbeeld een publieker karakter dan een gerechtshuis. Ook de bibliotheek is niet 100 procent openbaar. Er is immers sprake van openingstijden en detectiepoortjes. Er is sociale controle en er moet stilte heersen. Regels zijn echter noodzakelijk en hoeven het publieke karakter niet in de weg te staan. Sterker nog, het kan het publieke karakter versterken. Maar de vraag is vooral welke regels er gelden en wie en wat er wordt uitgesloten. De bibliotheek is in dit opzicht publieker dan een winkelruimte.

Ten eerste maakt de bibliotheek als gebouw onderdeel uit van het openbare systeem van de stad overeenkomstig de kaart van Nolli. Van groot belang is een goede overgang van de straat of een plein naar het gebouw. De openbaarheid wordt versterkt doordat sommige bibliotheken zijn gesitueerd nabij belangrijke publieke domeinen zoals de markt in Rotterdam, het atrium in het stadhuis van Den Haag, doorgaande routes zoals in Groningen en Amsterdam, en straks in de laatste stad nabij het station. Daarnaast wordt het publieke karakter versterkt door de ruimtelijke kwaliteit van de foyer of de hal als overgangszone. In de beste gevallen is er een geleidelijke overgang van de straat naar de afdelingen met boeken, zoals in Rotterdam.

Ten tweede heeft de typologie van de bibliotheek zich steeds meer ontwikkeld tot een publieke ruimte. De ontwikkelingsgang is te omschrijven van panopticum naar een open systeem. Zo schrijft Leen van Duin naar aanleiding van de destijds nieuwe bibliotheek van Koen van Velzen in Zeewolde: 'Vanaf het moment dat bibliotheken openbaar toegankelijk zijn wordt de eis van controle ingesteld. Het in het gevangenisontwerp ontwikkelde panoptische schema, dat gestructureerd is volgens de controlerende blik, is daarom lange tijd typisch voor de ruimtelijke articulatie van het belangrijkste programma onderdeel van een bibliotheek: de lees- en uitleenruimte'. Volgens Van Duin zijn in de afgelopen decennia artificiële controletechnieken als televisie en magnetische beveiligingssystemen ontwikkeld, die de controlerende natuurlijke zichtlijn vervangen: 'met de opkomst van deze elektronica verliest het panoptische schema voor bibliotheken zijn betekenis als vormbepalend element en vervaagt het typische verband tussen het

gebruik en de ruimtelijke opzet van een bibliotheekgebouw'. De interne functionele samenhang tussen alle afzonderlijke activiteiten lijkt nog de enige functionele invalshoek van waaruit de articulatie van de vorm kan worden bepaald. Een bibliotheekprogramma kan net als dat van een supermarkt nu in alle denkbare vormen worden ingepast'. In dit opzicht komt de ontwikkeling van de bibliotheek overeen met de typologische ontwikkeling van de winkelruimte zoals dat is beschreven door Dion Kooijman. Voorheen waren winkelruimten vooral gericht op een optimalisering van het logistieke systeem en daarom zo efficiënt mogelijk ingericht met een eenduidige routing. De afgelopen decennia is er sprake van een typologische vernieuwing, waarbij er meer aandacht is voor de winkel als recreatieve ruimte en bijgevolg naar de belevings- en amusementswaarde. De nadruk ligt nu op het verblijf in plaats van op de doorstroming.

Ten derde is de bibliotheek toegankelijk voor iedereen, ongeacht inkomen, leeftijd, leefstijl of etniciteit. De bibliotheek voldoet aan de voorwaarden van een democratische openbare ruimte. Het sluit aan bij de bibliotheek als hoeder van het fundamentele recht van mensen op toegang tot informatie. Bibliotheken vervullen een sociale functie door te fungeren als fysieke ontmoetingsplaats voor sociaal-culturele activiteiten. De bibliotheek kent weinig drempels voor zwakkere gebruikers zoals daklozen en mensen met weinig geld. De bibliotheek is meer dan alleen een uitleenbalie of een opslagplaats. Het is ook een plek om te verblijven, waar zeker in de grote steden, veel sociaal kansarmen een plek vinden om even op adem te komen. Uit een onderzoek naar de toekomst van de bibliotheek doet een van de auteurs verslag van zijn eigen ervaringen: 'tijdens mijn stageperiode in de economische bibliotheek van de Openbare Bibliotheek in Amsterdam had ik regelmatig avonddienst. Steevast kwam op donderdagavond een vrouwelijke dakloze langs, die de meestal lege studiezaal inging. Even later vertrok zij richting wc waar zij de was ging doen om even later weer terug te keren om haar was op grote CV radiatoren te drogen te leggen. Met een economisch tijdschrift, meestal de FEM, bracht zij vervolgens poedelnaakt maar gehuld in haar grote jas de avond door zonder door iemand lastig te worden gevallen'. De bibliotheek onderscheidt zich niet alleen van andere openbare gebouwen door de tolerantie ten opzichte van de gebruikers, maar kent ook een tolerant beheer. Stilte is geboden, maar er mogen bijvoorbeeld wel foto's gemaakt worden. Het maken van foto's is in veel andere commerciële openbare gebouwen verboden.

Ten vierde is de bibliotheek geen puur functionele ruimte, maar vinden er naast het uitlenen allerlei rituelen plaats, van het zoeken van een boek (via de computer en dan dwalend langs de schappen en het dan eenmaal gevonden het even doorbladerend; of wachtend bij de bibliothecaris als het boek in het magazijn ligt). Daarnaast vinden er allerlei andere activiteiten plaats in de lees- en studiezalen, in de hoeken en nissen van het gebouw. De openbare bibliotheek van Rotterdam is bijvoorbeeld een mooi voorbeeld om uiteenlopende vormen van gedrag te observeren: van het schaakspel in de hal, de mensen die staan of zitten te wachten in de hal, het flirten aan de leestafels en tussen de schappen met boeken, jongeren - vaak krap behuisd - die elkaar in de bibliotheek ontmoeten en met name aan de tafels langs de ramen zitten, de privé taallessen die er worden gegeven, de spelletjes die er gespeeld worden in de kantine. Al met al kan de bibliotheek meerdere betekenissen hebben: een ruimte om op adem te komen, om erin te dwalen en jezelf te verliezen, om anderen letterlijk te ontmoeten, of als erotische ruimte als gevolg van de fysieke nabijheid van andere bezoekers.

Het wordt steeds moeilijker om de publieke aspecten van openbare gebouwen overeind te houden. Dat geldt zowel voor commerciële openbare ruimten, voor overstapplaatsen als stations en ook voor bibliotheken. Het toegenomen maatschappelijke verzet tegen chaos en conflicten leidt ertoe dat openbare gebouwen aan openbaarheid dreigen te verliezen. De bibliotheek heeft specifieke problemen. Volgens sommigen schuilt in het openbare en sociale karakter van de moderne openbare bibliotheek het gevaar dat het gebouw kan verworden tot hangplek voor jongeren en tot

uitwijkplaats van ontheemden. Zo schrijft de KPMG in het rapport over de toekomst van de bibliotheek: 'hoe belangrijk deze sociale functie ook is, zij behoort niet tot het bestaansrecht van bibliotheken en leidt tot een belangrijke verhoging van de kosten, oa. door de noodzaak van toegenomen toezicht op de aanwezigheid en het gedrag van mensen. Nu al worden bibliotheken structureel geconfronteerd met agressieve en onhandelbare jongeren, die de andere aanwezigen afschrikken'. Het rapport wijst op de andere zijde van de medaille - monopolisering van de ruimte door bepaalde groepen moet voorkomen worden - maar gaat tegelijkertijd voorbij aan de meervoudige betekenis van de bibliotheek: de sociale functie behoort in mijn ogen namelijk wel tot het bestaansrecht van de bibliotheek.

3. Van functionele naar belevingsruimten

Uit het bovenstaande en uit het gegeven dat het aantal ingeschrevenen bij bibliotheken de afgelopen 30 jaar gestaag is gestegen zou men kunnen opmaken dat het goed gaat met de bibliotheek. Dat is niet zo. Er zijn drie ontwikkelingen die vragen om een herpositionering van de bibliotheek. De eerste is de geleidelijke overgang van een lees- naar een beeldcultuur waardoor er sprake is van een afname van het lezen. Uit recent onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat de vrije tijd die door mensen in huis wordt doorgebracht vooral wordt besteed aan elektronische media. De hoeveelheid tijd die aan TV of aan gedrukte media wordt besteed neemt af. De opmars van pc en internet lijkt de populariteit van het papier verder aan te tasten. Het lezen van gedrukte media daalde van 4,6 uur per week in 1995 naar 3,9 uur in 2000. Volgens vrijetijdswetenschapper Hugo van der Poel besteden vooral jongeren aanmerkelijk minder tijd aan lezen. Eigenlijk lezen ze niet meer voor hun plezier. Een tweede ontwikkeling is dat de modale Nederlander minder vrije tijd te besteden heeft dan ooit. Het aantal vrije uren per week nam de afgelopen 20 jaar met 2 uur af. En de overgebleven vrije tijd wordt steeds doelgerichter besteed. Tenslotte moeten bibliotheken concurreren met andere vormen van cultuur en vrijetijdsbesteding, met musea, vrijetijdscomplexen enz. Van der Poel: de concurrentie van andere vrijetijdsactiviteiten, maar ook de toegenomen tijd die wordt besteed aan verplichtingen in de sfeer van arbeid, zorg en onderwijs, leidt ertoe dat elke nieuwe generatie minder leest dan de voorgaande.

De oplossing voor de bibliotheek lijkt zich aan te dienen in de opkomst van de beleveniseconomie. De term is afkomstig uit het spraakmakende boek van Pine en Gilmore. Zij beschrijven hierin ontwikkelingen die zich met name in de detailhandel voordoen. Ondernemingen zorgen volgens hen voor een belevenis wanneer zij hun klanten erbij betrekken, met hen op een persoonlijke en gedenkwaardige manier in contact treden. De onderneming volstaat dan ook niet met het uitsluitend leveren van goederen en diensten, maar zorgt tevens voor belevenissen, 'vol gewaarwordingen die hij in de klant teweegbrengt'. Door de steeds groter wordende concurrentie tussen vrijetijdswinkels neemt ook hier het belang van de beleving toe. Het is voor de detailhandel een opgave om bezoekers zo lang mogelijk binnen te houden. Voorheen waren winkelruimten vooral gericht op een optimalisering van het logistieke systeem en daarom zo efficiënt mogelijk ingericht met een eenduidige routing. Boekhandels, warenhuizen en vrijetijdscomplexen verbreden hun activiteiten. Wie een bezoek brengt aan boekhandels als Donner en Scheltema treft een volledig andere omgeving, sfeer en uitstraling aan dan enkele jaren geleden. Boekhandels verbreden hun activiteiten, richtten cafe's in en vergroten de mogelijkheid voor theatervoorstellingen, exposities en lezingen. Commerciële voorzieningen kunnen een publieker karakter krijgen. Maar hoe zit het andersom: als publieke voorzieningen een commerciële karakter krijgen zoals musea en bibliotheken? Terwijl de boekhandel gaat lijken op de bibliotheek, schuift de bibliotheek steeds meer op in de richting van een warenhuis. De openbare bibliotheek van Rotterdam spiegelt zich bijvoorbeeld aan de klantgerichte principes van pretparken en winkelcentra. Het gaat daarbij niet zozeer om entertainment, maar om het verhogen van de

verblijfskwaliteit en de wijze waarop de openbaarheid diepgang kan krijgen, aldus directeur Meijer.

De scheidslijnen tussen commercieel en publiek worden steeds diffuser. De kenmerken die ten grondslag liggen aan de ontwikkelingen in commerciële gebouwen kunnen dan ook behulpzaam zijn bij het ontwerp, beheer & programmering van een publiek gebouw als een bibliotheek. De vraag is echter in hoeverre publieke gebouwen als bibliotheken zich kunnen en moeten conformeren aan de beleveniseconomie. Volgens het KPMG rapport over de toekomst van de bibliotheek ligt de toekomst van bibliotheken in de beleveniseconomie: 'Slechts wanneer bibliotheken zich een serieuze plek weten te verwerven in wat de Amerikanen inmiddels the Experience Economy noemen, lijkt een duurzame toekomst voor bibliotheken mogelijk te zijn'. Aansluitend op Pine en Gilmore's onderscheid tussen vier typen beleving (amusement, educatie, ontsnapping en esthetiek) denkt men deze belevisterreinen ook toe te kunnen passen op bibliotheken. Voorzichtig rept het rapport van literaire avonden, tentoonstellingen, een koffiehoeke, een muziekplein, talenopleidingen en de inrichting van de fysieke bibliotheek, over het algemeen zaken waarmee de bibliotheken al ervaring hebben opgedaan. Volgens Pine en Gilmore omvatten de rijkste belevissen aspecten van alle vier domeinen. Het is bemoedigend dat bibliotheken goed kunnen scoren op alle belevisdomeinen. Om te achterhalen hoe die beleveniseconomie in al z'n consequenties doordacht kan worden, kunnen we echter beter kijken naar Singapore waar de National Library Board ook heeft nagedacht over de toekomst van de bibliotheek met eveneens een knipoog naar de beleveniseconomie. Hier is het toverwoord hybridisering en vervlechting. De filialen bevatten fitnessruimtes en sauna's, goed geoutilleerde café's, er kunnen cd's beluisterd worden en er zijn geregeld concerten. Het onderscheid met een winkel lijkt verdwenen. In Singapore gaat men een stap verder dan in Rotterdam. Reflectie op wat dit precies betekent is wel geboden. Die reflectie lijkt in het KPMG rapport afwezig zoals blijkt uit de reductie van de bibliotheekbezoeker tot een calculerende consument die op beleving uit is: 'De recreatiemens streeft naar een gegarandeerde en intense belevingsopbrengst en dat mag wat kosten'. De vraag is hoe men culturele en commerciële functies combineert. Leidt dit niet tot vervlakking en een bedreiging van het karakter van de bibliotheek? Waar liggen de grenzen en hoe bakent men verschillende delen van elkaar af? En gaat het niet ten koste van de bibliotheek als publiek domein?

4. De bibliotheek als belevingsruimte

De beleveniseconomie biedt misschien kansen, maar ook bedreigingen. De bibliotheek kan door in te spelen op de beleveniseconomie ook haar eigenheid kwijtraken, haar onderscheidende karakter ten opzichte van al die andere geregisseerde commerciële belevissen. De ongrijpbare meerduidigheid van de bibliotheek staat haaks op de oppervlakkige belevissen zoals aangeboden door Niketown of Disneyland. Het paradoxale is dat steeds meer voorzieningen zich door middel van voorgeprogrammeerde belevissen proberen te onderscheiden. Maar daardoor gaan ze tegelijkertijd ook allemaal op elkaar lijken. De bibliotheek is daarentegen altijd al een uitzonderlijke plek geweest met een sterk eigen karakter: een plek voor rust en concentratie, een ontsnappingsruimte. Het prettige van de bibliotheek is dat de bezoekers er hun eigen betekenis aan kunnen toekennen zonder dat men geregisseerde belevissen voorgeschoteld krijgt. En in feite heeft de bibliotheek altijd al belevingswaarde gehad. Het lezen van boeken, het zoeken naar een boek en het dwalen en verdwalen door de bibliotheek is een uiterst avontuurlijke onderneming. Het avontuur dat de bibliotheek te bieden heeft geeft zich alleen niet onmiddellijk prijs. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de stadsbibliotheek van Milaan zei Umberto Eco het volgende hierover: 'De voornaamste functie van een bibliotheek is boeken te ontdekken waarvan we het bestaan niet vermoeden en die heel belangrijk voor ons blijken te zijn. Nu is het waar dat die ontdekking ook kan worden gedaan door de catalogus in te kijken, maar niets is

onthullender en spannender dan in boekenkasten te neuzen die misschien alle boeken over een zeker onderwerp herbergen, wat je in een catalogus op auteur nooit zou ontdekken, en naast het boek dat je zocht een ander boek te vinden dat je niet zocht, maar dat essentieel blijkt'.

Critici pleiten opnieuw voor een terugkeer van de bibliotheek als tempel. Daar zou niet alleen al genoeg beleving in zitten, maar de markt is voor bibliotheek ook de dood in de pot. Arie van der Zwan bleek tijdens een symposium, georganiseerd door de openbare bibliotheek van Rotterdam, een fel tegenstander van de verdere commercialisering van de bibliotheek. De cultuur is volgens hem niet onaangevochten, die moet zich verdedigen tegen aanslagen van de commercie en de platvloersheid: 'Ik geloof ook absoluut niet in de populariteitscultus van bibliotheken. De bibliotheek hoort er te zijn ter verheffing van de mens. En dan benadruk je dat je een drempel over moet gaan, en wat mij betreft dwing je mensen tot rituele handelingen: voeten vegen, jas afgeven, eventueel handen wassen voordat hij een boek mag aanraken. Dan is het weer een tempel, een tempel van cultuur'. Behalve een strijd tegen de massacultuur is er ook de opkomst van een virtuele cultuur die de bibliotheek overbodig zou maken. Wat is nog de bestaansreden van de bibliotheek? Juist het contact met het boek (zie Eco) wordt dan van belang geacht. Zijderveld op datzelfde symposium: 'Het fysieke contact met het boek moet er zijn. Je moet het van de tafel kunnen pakken en het kunnen inzien'. Het laatste is geenszins een elitair achterhoede gevecht. Het biedt een handvat om de redenering om draaien, namelijk door de bibliotheek niet vanuit de beleviseconomie te benaderen, maar de beleviseconomie en de virtuele netwerken vanuit het perspectief van de bibliotheek als plek waar het boek centraal staat. Commerciële cultuur en de virtuele openbare ruimte bieden dan ook kansen voor de bibliotheek. Elektronische media (catalogi, internet, het lezen via het beeldscherm) kunnen namelijk ook de bibliotheek als publiek domein versterken, als een plek waar de virtualiteit, de beeldcultuur en de massacultuur concreet gestalte krijgen in een echte openbare ruimte. Ook de vergelijking met de beleviseconomie gaat niet helemaal mank zoals blijkt uit een andere passage uit Eco's lezing: 'Als de bibliotheek, zoals Borges voorstaat, een model van het heelal is, moeten we proberen er een heelal op mensenmaat van te maken, en, ik herhaal, op mensenmaat betekent ook prettig, met ook de gelegenheid voor een cappuccino, met ook de gelegenheid voor twee studenten een middag op de bank door te brengen, niet echt om tot de daad over te gaan, maar om een gedeelte van hun romance in de bibliotheek uit te leven, terwijl ze een paar boeken van wetenschappelijk belang uit de kast halen of terugzetten, dat wil zeggen een bibliotheek waar je graag komt, en die geleidelijk in een grote vrijetijdsmachine verandert, zoals het Museum of Modern Art waar je naar de film kunt gaan, in de tuin wandelen, de standbeelden bekijken en een complete maaltijd eten'.

De vraag waar ik mee wil eindigen is hoe de bibliotheek haar publieke karakter kan behouden in de beleviseconomie. Het ideaal van de bibliotheek als een democratische openbare ruimte kan namelijk op gespannen voet staan met de beleviseconomie die gericht is op de grootste gemene deler of juist op een differentiatie in marktsegmenten. Een van de essentiële kenmerken van de beleviseconomie is dat bezoekers als consumenten worden gezien die gaan betalen voor een gedenkwaardige gebeurtenis. Hoe dus bibliotheken te behouden en te versterken als vrij toegankelijke ruimten waar mensen niet alleen hun eigen betekenis aan kunnen toekennen maar waar ze ook kennis kunnen maken met andere leefstijlen, inkomensgroepen en etniciteiten? Het publieke karakter van de bibliotheek kan volgens mij op twee manieren versterkt worden. Ten eerste kan de bibliotheek zich verder profileren door haar betekenis als kennis en cultuurcentrum te versterken. In die beleviseconomie zal ze zich zo steeds sterker kunnen onderscheiden door haar karakter en sfeer als plek voor rust en concentratie. Daarbij kan ze een verbinding leggen met andere culturele (in plaats van commerciële) voorzieningen. Het gaat dan om literaire happenings, het langer open stellen van de bibliotheek, het fungeren van de bibliotheek als cultureel centrum. Maar ten tweede hoeft het publieke karakter van de bibliotheek niet per definitie in strijd te zijn met die beleviseconomie zoals Umberto Eco in feite ook aangeeft in zijn lezing. Waar het om

gaat is dat de bibliotheek zich hiertoe op de juiste wijze verhoudt. Ze kan elementen van de beleveniseconomie opnemen, maar dan op haar eigen voorwaarden, waarbij commerciële functies een ondergeschikte positie innemen en waarbij de bezoeker niet wordt aangesproken als consument of recreatiemens, maar als burger. Een belevenisdomein als de ontsnapping (via het boek, de stilte en de concentratie) vereist voldoende ruimte voor afzondering. Individuele ontsnapping in de vorm van reflectie, inspiratie en het opdoen van nieuwe ideeën kost moeite, en valt niet gelijktijdig en in dezelfde ruimte te combineren met afleidend amusement. De amusementsbelevenis haalt haar referenties uit de wereld buiten de bibliotheek (van café's tot podia). De opgave ligt dan in het vormgeven van de grenzen tussen de verschillende belevenisdomeinen: die van de bibliotheek als tempel én amusementsruimte. De muziekbibliotheek heeft hier op een pregnante wijze mee te maken. De sfeer van deze bibliotheek bevindt zich van oudsher in het spanningsveld tussen stilte & geluid, tussen hoge & lage cultuur. Nog meer dan de boekenbibliotheek zal ze een positie moeten innemen ten opzichte van de oprukkende beleveniseconomie.

Geraadpleegde literatuur:

- * Boom, D, F. Lekanne Deprez & R. Tissen, Van Rups tot Vlinder, Een bladwijzer voor de toekomst van bibliotheken in Nederland. KPMG/Nyenrode University Press, 2002.
- * Duin, L. van, 'De bibliotheek van Zeewolde', in: L. van Duin (red.) Architectonische Studies nr. 6, Publikatieburo Bouwkunde, Delft 1990.
- * Eco, U., De bibliotheek. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 1988.
- *Hajer, M. & A. Reijndorp, Op zoek naar nieuw publiek domein. NAI Uitgevers, Rotterdam 2001.
- * Kooijman, D., Machine en theater. Ontwerpconcepten van winkelgebouwen. Uitgever 010, Rotterdam 1999.
- * Meijer, F. (red.), De draagbare bibliotheek. Over de toekomst van de bibliotheken in Nederland. Gemeentebibliotheek Rotterdam, 1996.
- * National Library Board, 'The Reinvention of Libraries in Singapore' (via internet te downloaden).
- * Nio, I, 'De dubbelzinnigheid van het openbare gebouw', in: S. Cusveller (red.), Ruimte voor openbaarheid. Thoth, Bussum 2002.
- * Pine, B. & J. Gilmore, The Experience Economy: work is theatre & every business a stage. Harvard Business School Press, Boston 1999.
- * Poel, H. van, Tijd voor vrijheid. Inleiding tot de studie van de vrijetijd. Uitgeverij Boom, Amsterdam 1999.